

Prvo poglavje je namenjeno vojaškemu pesnjenju, od fragmenta pesmi o slovenskem kmečkem uporu leta 1515, ki velja za prvi slovenski zapis uporniške pesmi, do začetka prve svetovne vojne, tretje pa je zgovorno naslovljeno *Porazen konec*.

V prvem poglavju imajo pomembno mesto pesmi o bojih s Turki. Ker so bile v vseh časih vojaške pesmi močno propagandno sredstvo, so sem uvrščene tudi doslej prezrte pesmi urednika prvega pesniškega zbornika *Pisanice* Janeza Demascena Deva in Valentina Vodnika. Dev se je obračal na ljubljanske žolnirje in dezerterstvo razglašal za veliko sramoto, Vodnik pa je priredil nemške *Pesmi za brambovce*. Sledita tudi beneški pesmi o navdušenju nad Italijo in razočaranju nad njo, o meksikajnarjih in avstrijski zasedbi Bosne, posebnost pa je ilustrirani rokopisni zvezek pesmi z naslovom *Petkovsek* kmalu padlega mladega Jerneja Petkovška, ki jih je napisal kot nabornik v Celovcu.

V osrednjem in najboljšejnem delu monografije je zbrano gradivo najprej obravnavano z geografskega in kronološkega vidika. Tu so najštevilnej-

še pesmi s prve fronte v Galiciji, po napadu Italije pa s tirolske in soške, kronološko pa so razvrščene po letih. Svoja poglavja imajo tudi vojaki brez orožja, kot so nezanesljivi, ranjenci, uporniki, recimo v Judenburgu, pesmi iz zaledja in bojnih položajev. Avtorica ocenjuje tudi estetsko vrednost pesmi, od kod so jemali motive, jih razvršča v posamezne žanre in ugotavlja njihovo poetiko. Največ motivov je iz slovenske folklore, slovenske literature, kjer prednjačita Prešeren in Gregorčič, Svetega pisma in cerkvenih pesmi. Po žanrih jih razvršča v reprezentativne, kjer je bistven nagovor v obliki slavljenja, čaščenja, hvale ali kritike, to so budnice, satira, himna, posmrtnice, nagrobnice ali pisma, in v publicistične, kot so kronika, reportažnica, balada in še nekatere. V to poglavje uvršča še izbiro motivov in poetiko.

Z naslovom tretjega poglavja *Porazen konec* je mišljen propad avstro-ogrske monarhije, prinaša pa pesmi, ki so nastale že v Jugoslaviji. Med avtorji so tudi znana imena, kot sta Rudolf Maister Vojanov in Josip Stritar, predvsem pa Vid Ambrožič, avtor največ pesmi iz

časa vojne, saj je v vojaški suknji preživel kar sedem let in je eden glavnih virov pričujoče monografije. Druga dva pomembna vira ob številni strokovni literaturi, dnevnikih, ustnih virih, arhivih in redkih zbirkah iz tistega časa sta bila časopisa *Domoljub* in *Štajerc*.

Mariji Stanonik je treba priznati, da je opravila ogromno in zahtevno delo. Na enem mestu je zbrala pesnjenje v vojaški suknji v obdobju dolgih petsto let. Zlasti čas prve svetovne vojne zanika stereotip o Slovencih kot nevojaškem narodu, saj se skoraj v vsaki pesmi kažeta korajža in pripravljenost za boj, zlasti za cesarja. Takole se je glasilo sporočilo cesarja poveljstvu 17. pešpolka, ki so ga sestavljali večinoma slovenski vojaki:

Hočem, da Moj prvorojeni, Meni po božji milosti podarjeni sin pripada odslej Moji vrli junaški brambni sili in ga imenujem za vrhovnega imejitelja Svojega pehotnega polka št. 17, ki naj nosi odslej ime 'Cesarjevič'.

*Na Dunaju, dne 24. novembra 1916.
Karel s. r.*

ALEKSEJ KALC, MIRJAM MILHARČIČ HLADNIK, JANJA ŽITNIK SERAFIN: Doba velikih migracij na Slovenskem.

Založba ZRC (Zbirka Migracije), Ljubljana 2020, 514 str.

Migracije so bile in ostajajo del vsakdana. Od srede 19. stoletja so močno zaznamovale tudi slovenski prostor. Obdobje, znano kot »doba velikih migracij«, sta pod drobnogled vzela zgodovinar Aleksej Kalc in sociologinja Mirjam Milharčič Hladnik, ki delujeta na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU. Poleg njiju se je kot avtorica podpisala upokojena literarna zgodovinarica Janja Žitnik Serafin. Svoje raziskovalno delo so

združili v knjigi z naslovom *Doba velikih migracij na Slovenskem*. Rdeča nit knjige je celovito in poglobljeno razumevanje migracijskih pojavov s pomočjo treh med seboj povezanih vidikov: zgodovinskega, kulturnozgodovinskega in biografskega.

V prvem, hkrati tudi najboljšejnem delu knjige Aleksej Kalc analizira migracije skozi prizmo zgodovine in jih postavlja v kontekst gospodarskega, družbenega in političnega dogajanja od

* Gašper Raušl, študent 3. letnika dodiplomskega študija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; gapirau@tut.by

srede 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne. Migracije so v virih iz 19. in 20. stoletja dobro zabeležene, kar je bilo avtorju v pomoč, saj je s pomočjo razpoložljivih podatkov lahko nazorno predstavil obseg in smer migracij, ki so na Slovenskem od druge polovice 19. stoletja do prve svetovne vojne zaradi družbenih in ekonomskih sprememb zajemale vse večje število posameznikov. Migracije so, kot pravi avtor, v splošnih predstavah in pogosto tudi v strokovni literaturi povezane predvsem z Ameriko, ki je bila najpogostejši cilj mednarodnih in čezmorskih migracijskih gibanj. Poleg preseljevanja v Ameriko, ki ga avtor najpodrobneje analizira, predstavi migracije tudi v druge čezoceanske destinacije. Na primer v Kanado, Argentino, Brazilijo, Egipt in druge države, ki so bile del verige čezoceanskega priseljevanja, vendar pa, kot zapiše, »teh skromnih tokov ne moremo primerjati z ameriški, nemškimi in tistimi v drugih deželah Avstro-Ogrske« (str. 59).

V nadaljevanju usmeri avtor svojo pozornost v mobilnost, ki je bila v drugi polovici 19. stoletja bodisi nadaljevanje že utečenih migracijskih tokov bodisi je pridobila povsem nove geografske usmeritve, razdalje in časovne nastavke. Med novejšje pojave mobilnosti iz srede 19. stoletja spadajo krožne migracije, ki so temeljile na kratkotrajnem odhajanju in vračanju. Kot jih avtor opisuje v poglavju Migracijske oblike: Kontinuitete in prelomi, so bile »značilne za predindustrijsko družbo« (str. 61). Zapiše še, da »so predstavljale tradicionalen način premagovanja neravnovesij med številom in potrebami kmečkega prebivalstva ter nezadostnimi gospodarskimi viri v krajih bivanjak« (str. 61). Podrobno je raziskal posamezne obrti in specializacije, ki so bile povezane s trgovino in sezonsko migracijo delavcev, tako znotraj kot zunaj takratne nacionalne države, ter ponazoril težave in prednosti, s katerimi so se srečevali tovrstni migranti.

V nadaljevanju nameni Kalc pozornost transportu in mobilnosti v predvojnem obdobju. »Prometna revolucija

je bila z razvojem železnice in plovbe na parni pogon ena od predpostavk množične moderne mobilnosti« (str. 107). Poleg tega so bile migrantom v pomoč tudi posamezne organizacije in socialne mreže, katerih namen je bilo usklajevanje želja historičnih akterjev z območja izseljevanja in priseljevanja. Na »družbenih networkih«, kot jih poimenuje avtor, so temeljile vse oblike migracij. Povezava z Ameriko, predvsem ZDA, je v tem smislu najbolj nazorno predstavljena. Na obseg in množičnost te povezave je na primer v 20. stoletju ključno vplivala izmenjava informacij med sorodniki in prijatelji, ki so delili svoje izkušnje (str. 115). Avtor v nadaljevanju predstavi še raznolikost migracijskih oblik ter spolna razhajanja, saj so bili v migracijske tokove vključeni predvsem moški. Ko so se migranti odločili za spremembo v svojem življenju, so se pogosto srečali z migracijskimi pravili in režimi v državi prihoda oziroma odhoda. Številni so se selili nezakonito, brez ustreznih dovoljenj, mnogi tudi, da bi se izognili služenju obveznega vojaškega roka. Selitve so tudi zato v desetletjih intenzivne gradnje naroda in s tem uveljavljanja narodne ideologije postale trn v peti mnogih Slovencev. To je privedlo do vročih javnih razprav. »Pod vtisom izstopajočih dogodkov, ki so vznemirjali javnost, in v zanosu razprave so se širile zahteve, naj se izseljevanje prekine ali celo prepove« (str. 152).

Prva svetovna vojna je v večji meri prekinila čezoceanske selitve. Kalc poudarja predvsem težave pri sprejemu in odhodu ljudi z določenega etničnega ozemlja. Te so se pojavile predvsem zato, ker so z razpadom cesarstev začele nastajati nove državne tvorbe. Prva svetovna vojna je bila potemtakem začetek povsem novega poglavja. Vplivala je na obseg in smer migracij kot tudi na migracijske režime in politike. S pomočjo grafikonov avtor nazorno pokaže demografski okvir ter geografsko podobo migracijskih procesov na Slovenskem med obema vojnoma, ko so se migracijska gibanja usmerjala predvsem v jugoslovanski prostor.

Pomembno vlogo v procesu migracij in krepitvi kolektivne zavesti so igrale tudi posamezne organizacije in kulturno-umetniška dejavnost, ki jih je pod drobnogled v drugem delu te obsežne knjige vzela Janja Žitnik Serafin. Avtorica se v tem sklopu osredotoča predvsem na organiziranost slovenskih izseljencev v državah priselitve in na posamezne dejavnosti, stalnice njihovega vsakdana. Slovenci so se v novih domovinah povezovali v skupnosti, »v katerih so kmalu ustanovili različne oblike socialne vzajemnosti in solidarnosti« (str. 255). Žitnik Serafin podrobno predstavi glavne organizacije, ki so skrbele za povezanost rojakov v tujejezičnem in povsem novem kulturnem okolju. Med najvplivnejšimi društvi v življenju Slovencev v ZDA sta bili Slovenska narodna podporna jednota in Kranjsko-slovenska katoliška jednota kot tudi društvi Jugoslovanska katoliška jednota in Slovenska dobrodelna zveza. Pomembne pri povezovanju ljudi so bile tudi slovenske župnije, duhovščina in slovenski narodni domovi. Slednji so bili »glavna središča vsakršnega dogajanja znotraj slovenskih skupnosti v ZDA« (str. 265). Poleg kulturnega in društvenega delovanja v ZDA so v knjigi omenjeni tudi primeri iz Argentine, Brazilije, Urugvaja, ki pa niso predstavljeni v tolikšni meri kot v ZDA. Celotna knjiga je opremljena z bogatim slikovnim gradivom, ki pripomore k jasnejšemu razumevanju ter boljši predstavitvi dogodkov, ki jih ponazarja knjiga. Pomembno vlogo pri ohranjanju povezanosti med ljudmi je imelo tudi izseljensko časopisje, ki ga avtorica na 40 straneh podrobno analizira in predstavi s pomočjo slikovnega gradiva. V knjigi zapiše: »Slovensko izseljensko časopisje je še danes eden najpomembnejših virov v okviru splošno in kulturnozgodovinskih raziskav slovenskega izseljenstva« (str. 310). Na koncu drugega dela usmeri Žitnik Serafin pozornost tudi v literarno ustvarjanje slovenskih izseljencev, ki je snovno, tematsko in slogovno zelo raznovrstno.

V zadnjem, tretjem delu knjige, ki je precej bolj oseben, je Mirjam Milhar-

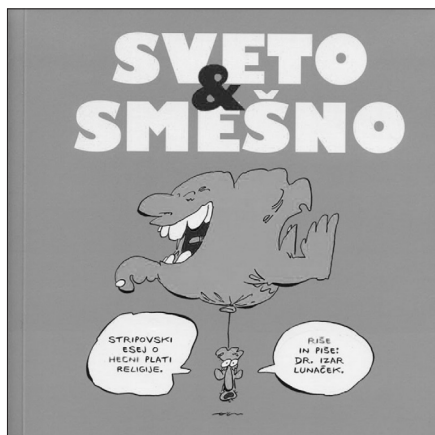
čič Hladnik predstavila šest življenjskih zgodb prostovoljnih in prisilnih migrantov. Ena izmed njih je na primer zgodba Marije Černe oziroma Marie Priland. Kot mlado, petnajstletno dekle se je iz Štajerske na pot v Ameriko odpravila z namenom, da zasluži dovolj denarja, s katerim bi si doma lahko plačala šolanje. Kot izvememo iz knjige, načrtovane vrnitve ni nikoli uresničila, saj se je popolnoma posvetila delu v slovenski izseljenki skupnosti in pustila močan pečat v obeh domovinah. Leta 1926 je ustanovila prvo organizacijo slovenskih izseljenk in bila 20 let njena predsednica. »Biografska in avtobiografska besedila, objavljena v časopisih, revijah

in knjigah, spravljeni v arhivih; pričevanja, pripovedi in osebni spomini ali spomini potomcev; ter osebni dokumenti, kot so fotografije, dnevniki, pisma in razglednice« (str. 367), dodajo osebni in čustveni naboj knjigi o migracijah, ki so ključno zaznamovale zgodovino slovenskega prostora. Milharčič Hladnik poudari, da je ključnega pomena pri tem »razumevanje, da resničnost, v kateri živijo ljudje, ki so vedno obenem izseljenci in priseljenci, ni enoznačna in je zato tudi ne moremo znanstveno ugotavljati« (str. 367). Knjiga je zelo sistematično, podrobno zasnovana in je dragocen prispevek k poznavanju migracijskih tokov v preteklosti. Skozi zgodovinski okvir pred-

stavi vsa ključna dogajanja v povezavi z migracijo na Slovenskem ter organizacijske in kulturno-umetniške dosežke slovenskih migrantov. Verjamem, da bodo to estetsko lepo oblikovano knjigo z bogatim slikovnim in fotografskim gradivom ter s podrobnimi opisi v roke radi vzeli vsi, ki jih zanimajo migracijska gibanja na Slovenskem. Navsezadnje je bilo zame delo zanimivo tudi zaradi dejstva, da sem potomec ekonomskega migranta, ki je leta 1928 »s trebuhom za kruhom« odšel iz rodnih Trbovelj v majhno francosko mesto Aumetz, kjer se je zaposlil v rudniku.

IZAR LUNAČEK: Sveto & smešno: Stripovski esej o hecni plati religije.

Založba ZRC in Zavod Stripolis, Ljubljana 2020, 240 str.

Medtem ko strip kot »hitro branje za počasne glave« dolga desetletja – z redkimi izjemami – kljub množicam ljubiteljev ni bil na najboljšem glasu, je prevlada digitalnih tehnologij v posredovanju knjižnih vsebin prinesla velike spremembe. Preplet besed in podob je ne le mlajši publiki približal tako Prešerna in Cankarja kot Maistra in požig Narodnega doma v Trstu. To-

rej še pred nedavnim zaradi akademske resnosti obravnave zlasti mlajšim rodovom nezanimive kanonske junake in nacionalne teme. Potem se je uveljavil risoroman – strip, ki z množico izpeljav zgodbo pripoveduje kot roman. Nakar je Izar Lunaček na preseku strokovnega besedila in vizualne govornice vpeljal še kategorijo stripovski esej! Za začetek o hecni plati resne teme, religije. Ko se je smehu v religiji nekoč in danes posvetil že v doktoratu, je svoje teze prelil še v lahkoten strip. Avtor – akademski slikar, komparativist in doktor filozofije – bržkone edini pri nas izpolnjuje tudi »formalne pogoje« za ta novi (pod)žanr. Lotil se ga je, ko je podpisal že vrsto stripovskih knjig, ustanovil striparsko štacuno in občasno založbo ter pomagal postaviti na noge ljubljanski festival stripa Tinta. Kot stripar, pojasni v uvodnem od trinajstih poglavij, »je vse življenje užival v vseh smešnih žanrih: komedi-

ji, vicih, stendapu, in vedno se mu je zdelo, da se v njih skriva neko blazno pametno stališče do sveta, na katerega ne moreš kar pozabiti, ko se konzervirani smeh poleže!«

Med študijem filozofije iskanje v tej smeri sprva ni bilo obetajoče. Branje obveznih klasikov evropske misli do 20. stoletja, se spominja Lunaček, ni razkrilo skoraj ničesar, kar bi upoštevalo tudi komedijo, smeh. Dokler ni po strogosti Bergsona in Freuda naletel na Rusa Mihaila Bahtina, ki je menil, da je smešno nosilec enako pomembnega in celo starejšega pogleda na svet kot resno, to svoje stališče pa je utemeljeval na karnevalu in njegovih povezavah z bolj antičnimi obredi. Karneval – ki je še danes živ zlasti v nastopih pustnih šem – je zanj tudi ljudska dopolnitev uradne ideologije, kjer svoje mesto najde vse, kar Cerkev in kralj izključujeta, tudi parodije njenih praks.

* Iztok Ilich, publicist, prevajalec in urednik; iztok.ilich@amis.net. – Besedilo je bilo 15. februarja 2021 predvajano na 3. programu Radia Slovenija v oddaji S knjižnega trga, za katero je bilo prvotno tudi napisano.